

Макро- та мікроекономічні проблеми ринкової системи господарювання

УДК 330.101.54

С.А. Корнієнко,
кандидат економічних наук

Т.Н. Корнієнко,
кандидат економічних наук

Дніпропетровська державна
фінансова академія

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто розвиток національної економіки України, що має ознаки економічної системи та власні особливості й принципи розвитку, що проявляється в таких формах: економічний потенціал, структура господарського комплексу та галузей господарства, внутрішні чинники соціально-економічного розвитку, господарський механізм регулювання та координації та ін.

Ключові слова: національна економіка, формування та розвиток власної господарської системи, аспекти економічних реформ в Україні, формування умов для підприємницької діяльності, грошово-кредитна та фінансова політика в перехідний період в економіці України, становлення ринку капіталів в Україні, зміна ролі держави в господарській системі України, боротьба з тіньовою економікою та корупцією, міжнародна економічна парадигма розвитку України.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство перебуває у стані якісної радикальної трансформації, що проявляється у процесах глобалізації, інтеграції, інформатизації усіх аспектів його життєдіяльності. Зміни, в яких перебуває суспільство, торкаються усіх його соціальних інститутів: культурних цінностей, ідеологічних принципів, світогляду, наукової парадигми тощо.

Національна економіка являє собою економіку певної країни, що має ознаки економічної системи (загальне) та власні особливості і принципи розвитку (особливе), що проявляється в таких формах: економічний потенціал, структура господарського комплексу та галузей господарства, внутрішні чинники соціально-економічного розвитку, господарський механізм регулювання та координації, особливості програмування та прогнозування соціально-економічних процесів, а також особливості забезпечення економічної безпеки держави в умовах поглиб-

лення тенденцій до інтеграції і глобалізації світогосподарських зв'язків.

Національна господарська система України пройшла у своєму розвитку ті ж стадії, що й інші економічні системи: виникнення, формоутворення (формування власних засад відтворення) та розвитку. На останньому щаблі українська економіка перебуває й до цього часу. Проте вказані стадії були різними за тривалістю і темпами переходу з одного стану системи в інший.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналізу вказаним стадіям розвитку української економіки присвятили свої праці З.Г.Ватаманюк, С.М.Панчишин, А.С.Гальчинський, П.С.Єщенко, Ю.І.Палкін, А.А.Задоя, Ю.Е.Петруня, С.В.Мочерний, А.А.Чухно, Г.Н.Климко, М.І.Крупка, П.І.Островерх, С.К.Реверчук, Ю.В.Ніколенко, А.В.Демківський, В.А.Євтушевський, В.П.Нестеренко, В.К.Симоненко, В.М.Геєць, А.С.Філіпенко та інші.

Метою статті є дослідження сучасної стадії розвитку національної економіки України (у вищих навчальних закладах України в 2007-2008 навчальному році введена нова дисципліна «Національна економіка»).

Виклад основного матеріалу дослідження. З 1989 р. починається розпад СРСР та становлення нових національних господарств колишніх радянських республік.

У результаті того, що Україна фактично увесь період свого існування перебувала в якості не окремої незалежної держави, а як одиниця інших країн, стадія виникнення та формоутворення як дійсної національної господарської системи з усіма зазначеними вище ознаками нації та національної економіки відбулись з отриманням нею незалежності у 1991 р. Її економічна система до 1991 р. – це синтезована залежна від інших економік форма організації та управління господарським життям. Хоча слід зауважити також і на тому факті, що, незважаючи на залежність українських земель від інших господарських систем, Україна все ж не переставала брати участь як своїми ресурсами, так і продуктивними силами в загальноекономічних процесах, що протікали на її території. При цьому вона набувала досвіду та відпрацьовувала можливі шляхи розвитку власної господарської системи. Тобто, формування національної економіки України відбувалось на основі того досвіду, економічного потенціалу, що вона отримала, перебуваючи частиною інших економічних систем.

Після здобуття незалежності перед Україною постала проблема формування та розвитку власної господарської системи:

- формування структури економіки за галузями, народногосподарськими комплексами, сферами виробництва та обслуговування, оскільки після розпаду СРСР економіка України не становила цілісного комплексу (до 1991 р. в Україні вироблялось лише 20% кінцевого продукту);

- створення умов та визначення механізмів первісного нагромадження капіталу;

- переформування управлінських та регулятивних органів, що відповідають за

розвиток економічної системи суспільства;

- створення сприятливих умов для формування ринкової інфраструктури, структури ринків відповідно до нових закономірностей функціонування економіки;

- визначення стратегічних напрямів руху національної економіки – модель економічного розвитку;

- відповідно до стратегії економічного розвитку формування інституційної бази економічних реформ;

- закладення підвалин для формування та ефективного функціонування валютної, грошово-кредитної, фінансової, бюджетної, фіскальної та інших підсистем національної економіки;

- створення умов для переходу національної економіки від системи закритого до системи відкритого типу;

- реформування відносин власності;

- переорієнтація економіки з аграрно-промислової на промислово-аграрну країну;

- створення умов для активізації розвитку підприємництва;

- проведення повної інвентаризації господарських одиниць за галузевими, функціональними, організаційними та іншими ознаками з метою формування реєстрів суб'єктів господарювання та економічних ресурсів та ін.

Відповідні економічні реформи було розпочато фактично одразу після здобуття незалежності України, вони тривають і досі. Економічні реформи ознаменували період переходу (трансформації) національної економіки України до нового типу господарювання - змішаної економіки або, якщо говорити більш конкретно, до моделі соціально орієнтованої ринкової економіки.

Розглянемо деякі аспекти економічних реформ в Україні.

1. Реформування відносин власності та формування умов для підприємницької діяльності. Починаючи з 1991 р., Верховною Радою України було прийнято серію законів, що визначили основні умови та форми відносин власності і підприємництва в Україні: «Про власність» (1991 р.), «Про підприємство» (1991 р.), «Про підприємства в Україні» (1991 р.), «Про господарські

товариства» (1991 р.), «Про приватизацію майна державних підприємств» (велику приватизацію) (1992 р.), «Про приватизацію невеликих державних підприємств» (малу приватизацію) (1992 р.), «Про приватизаційні папери» (1992 р.), Указ Президента України «Про корпоратизацію підприємств» (1993 р.) та ряд інших нормативно-правових актів, що визначали плюралізм форм власності та основні засади підприємницької діяльності в Україні.

На даний період в Україні було створено і введено в дію Господарський Кодекс України, що являє собою зведений нормативно-правовий акт з урегулювання основних господарських відносин. Щороку розробляються державні та регіональні програми соціально-економічного розвитку, стимулювання та допомоги розвитку підприємництва, створення умов для розвитку малого та середнього бізнесу, оптимізації відносин власності тощо. Щороку приймаються закони України «Про Державну програму приватизації», що визначають основні пріоритетні галузі, підприємства, в яких доцільно змінити форму власності.

Позитивним моментом реформування відносин власності слід вважати те, що за роки незалежності було сформовано критичну масу недержавної власності та розпочато впровадження обслуговуючої ринкової інфраструктури з метою оптимізації її функціонування, розпочалось вирівнювання диспропорцій у галузевій структурі національної економіки, нарощення темпів промислового виробництва у недержавному секторі економіки. Так, наприклад, обсяги промислового виробництва підприємств недержавного сектору зросли з 18,2% у 1992 році до більш ніж 81% у 2002 році. І ця тенденція зберігається протягом останніх п'яти років. Крім того, покращуються загальноекономічні показники діяльності підприємств, що змінили форму власності шляхом роздержавлення, приватизації та корпоратизації.

Проте у сфері приватизації та корпоратизації й до цього часу існує цілий ряд прогалин та невирішених конфліктів. Так, наприклад, за оцінками експертної групи

ЄБРР основна проблема низької ефективності приватизаційних проектів в Україні полягає в тому, що й до цього не розроблені та не впроваджені у життя програми щодо передприватизаційної допомоги підприємствам, критерії оцінки ринкової вартості об'єктів приватизації, рейтингові шкали та система аналізу найбільш вдалих груп інвесторів на визначені об'єкти. Крім того, так само невирішеними залишаються проблеми «ефективного власника», власності трудових колективів, конфлікти у сфері корпоративних відносин тощо.

2. Грошово-кредитна та фінансова політика в перехідний період в економіці України. Формування грошово-кредитної та фінансової систем України відбувалось протягом 1991-1994 рр. Метою даної реформи було створення ринкової ідеології та здійснення ринкової трансформації національної економіки, що не можливо без означених систем, а також боротьба з інфляційними процесами, що досить швидкими темпами розвивались у даний період в економіці держави. Результатом впровадження даної реформи було проведення м'якої фіскальної та монетарної політики, а також активне використання зовнішніх запозичень для подолання інфляції та вирівнювання диспропорцій в економіці.

З 1995 року розпочинається новий етап грошово-кредитної та фінансової реформ. У даний період уряд переходить до більш жорстких методів монетарної та м'яких методів фіскальної політики, активно перерозподіляються кредитні ресурси у бік реальної економіки, формуються засади безготівкових розрахунків, припиняється надмірна емісія паперових грошей, а також закладаються підвалини фондового ринку України, відбувається грошова реформа, стабілізується валютний курс, впроваджується система валютних коридорів.

З 2001 року розпочинається процес підвищення ефективності грошово-кредитної та фінансової систем, а також забезпечення загальноекономічного зростання. У цей період уряд країни застосовує досить жорсткі методи регулювання грошово-кредитних та фінансових відносин в економіці. Результа-

том реалізації даних механізмів стали: досягнення профіциту зведеного бюджету країни, зростання бюджетних надходжень, покращення фінансової звітності суб'єктів господарювання, стабілізація валютного курсу, запровадження режиму регульованого плаваючого курсу гривні, зниження темпів інфляції, зростання реального ВВП, підвищення інвестиційної активності, збільшення доходів населення та зменшення їх диференціації за соціальним критерієм, активізація діяльності кредитних та інвестиційних установ, зміцнення позицій національної економіки у системі світового господарства тощо.

У результаті покращання фінансового стану вітчизняної економіки, стабілізації національної валюти та фіскальної системи Україна спромоглась укласти досить вигідні міжнародні та регіональні проекти, що дають можливість збільшувати інвестиційну активність закордонних та національних інвесторів, активізувати становлення та діяльність національного фінансового сектору економіки, підтримки малого та середнього бізнесу.

Так, наприклад, за підрахунками Виконавчого директора ЄБРР, якщо Україна буде виконувати власні зобов'язання перед міжнародними економічними організаціями та загалом перед ЄС, стабілізує інституційне середовище за означеними вище напрямками, то щорічні обсяги інвестицій в Україну з боку ЄБРР можуть збільшитись до 350-450 млн. євро. а це дасть можливість зробити портфель зобов'язань ЄБРР в Україні з 1,1 до більш ніж до 2,0-2,5 млрд. євро у найближчі роки.

Протягом 2000-2005 рр. за допомогою міжнародних економічних інститутів в Україні було реалізовано такі проекти, як наприклад: створено Український банк мікрофінансування (УБМ), реалізується програма акціонерної участі ЄБРР у капіталах вітчизняних банків загальною вартістю понад 20 млн. дол. (Multi Bank Facility), закладено основи реалізації спільного проекту МБРР та уряду України щодо реконструкції системи державного казначейства, розробляється проект підтримки системи соціального захисту населення, гарантійний проект «Морський старт» тощо.

3. Становлення ринку капіталів в Україні. Це процес формування однієї з головних конструкцій ринкової економіки. Він характеризується нагромадженням насамперед грошових активів, матеріальних цінностей і, у подальшому, зростанням ролі людського та інформаційного ресурсів для забезпечення процесів інтенсивного суспільного відтворення. Основними механізмами нагромадження первісного капіталу в Україні стали приватизація та корпоратизація.

Метою приватизації в Україні була потреба сформуванню основні групи суб'єктів економіки, що у своїй сукупності здатні забезпечувати розвиток національної економіки: малий та середній бізнес (приватні підприємства); великий бізнес (корпорації, крупні приватні компанії); державний сектор економіки.

Проте й на сьогоднішній день актуальними залишаються питання підтримки та розвитку малого і середнього бізнесу, загальноцивілізаційного та інституційного розвитку великого капіталу, ефективного державного управління і регулювання соціально-економічними процесами в Україні.

Поряд з процесами приватизації для забезпечення функціонування приватизованих та корпоратизованих підприємств відбувалось формування фондового ринку та удосконалення кредитно-фінансової підсистем національної економіки. Протягом 1991-1999 рр. в Україні було створено Державну Комісію з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР), Національну депозитарну систему України, Депозитарій «Міжрегіональний фондовий союз», Першу Фондову Торговельну Систему (ПФТС), Професійну асоціацію реєстраторів і депозитарії (ПАРД), визначено принципи функціонування ринку цінних паперів в державі, закладено підвалини електронного обігу цінних паперів.

Проте їх робота визначається українськими економістами досить неоднозначно, оскільки за окремими показниками робота фінансових установ України постійно поліпшується, а за іншими знижується або залишається незмінною протягом останніх років (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Джерела приросту фінансового потенціалу банківської системи України та напрями його використання, щорічний приріст, млрд. грн.

Показники	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Готівка в обігу	1,0	2,4	3,2	6,7	7,0	6,7	9,2	17,9	7,1
Рахунки суб'єктів господарювання	2,3	2,7	4,2	2,4	4,2	10,7	12,2	18,1	8,5
Рахунки домогосподарств	1,4	1,2	2,5	4,6	8,0	13,1	9,2	31,6	16,5
Банківський капітал	0,9	1,1	0,6	1,4	2,1	2,9	5,5	7,0	6,8
Приріст фінансового потенціалу	5,6	7,3	10,4	15,1	21,2	33,4	36,25	74,7	38,9
Кредити органів загальнодержавного управління	1,9	2,2	1,0	- 0,1	0,0	- 0,1	- 0,8	- 0,6	28,3
Кредити реальному сектору та населенню	1,6	2,9	7,8	8,8	13,7	25,8	20,7	54,8	24,6
Приріст активів	3,4	5,1	8,8	8,7	13,7	25,7	20,0	54,3	52,9

*www.bank.gov.ua

Таблиця 2

Щорічні темпи приросту реальних обсягів фінансових ресурсів у банківській системі України (%)

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Кошти на поточних рахунках	27,1	22,3	34,8	36,1	-18,3	134,0	21,1
Кошти на депозитних рахунках	28,2	56,5	62,9	79,3	19,0	49,4	24,4

*www.bank.gov.ua

Занижений рівень капіталізації економіки України можна пояснити не лише відсутністю сильного фінансового ринку, а й тим, що суспільне багатство не є капіталізованим, воно не має ринкової вартості. Капітал вітчизняних компаній та фінансових установ досить часто є або переоціненим або недооціненим, крім того, вітчизняні фірми досить скептично ставляться до інституту довіри, що є одним з головних якісних їх характеристик поряд з фінансовими показниками.

4. Зміна ролі держави в господарській системі України. В СРСР панувала ідеологія тотального одержавлення усіх сфер суспільної життєдіяльності, виключної ролі держави у процесі переходу до соціалістичного ладу. Неспроможність адміністративно-командної системи до подальшого економічного розвитку, переходу до нової системи господарювання, бажання швидких та результативних змін, поради міжнародних фінансових інституцій та експертів, які фактично фінансували реформування економіки колишніх соціалістичних республік та базували свої рекомендації на основі ідео-

логії ринкового фундаменталізму, породили нову ідеологічну парадигму для держав з перехідною економікою – мінімізацію втручання держави в економічне буття суспільства. Проте перші роки економічних реформ та досвід розвинених держав довели неспроможність ринку повністю самодостатньо забезпечувати сталий економічний розвиток та ефективно саморегулювання і, особливо, за умов, коли він фактично не існував в національній економіці України.

Невідворотні та об'єктивно викликані процесами швидких реформ диспропорції в економіці, значні темпи інфляції, перехід суб'єктів господарювання в тіньовий сектор, активізація корупції, суспільна напруженість та зубожіння більшої частини населення держави визначили необхідність державного втручання в «новоутворену» економічну систему. Крім того, відомі вітчизняні та закордонні економісти обґрунтували недоцільність такого політичного курсу та ідеології – ринкового фундаменталізму.

За роки реформ було переосмислено та трансформовано функції і структуру апарату

державного управління і регулювання економіки. Так, його структура перейшла на принципи функціонального, ситуаційного управління, індикативного планування, поєднання економічних механізмів управління з адміністративними, було зміщено центри контролю за процесами суспільного відтворення (функції безпосереднього поточного контролю було делеговано місцевим органам самоврядування та безпосередньо суб'єктам господарювання), було активізовано та більш структуровано процеси нормотворення тощо.

5. Боротьба з тіньовою економікою та корупцією. Президент України у своєму зверненні до ВРУ «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році» відзначив, що в умовах, коли перед національною економікою України стоїть стратегічна мета досягнення сталого економічного зростання та формування соціально-орієнтованої ринкової економіки, формування засад демократичного постіндустріального суспільства, важливо усвідомити нагальну необхідність зосередження основних акцентів економічної політики на досягненні відчутних якісних зрушень, зокрема на подоланні тих глибоких деформацій, що сформувалися в період майже десятирічної кризи. Ключовою для досягнення поставлених цілей є проблема обмеження глибокої тінізації економічної діяльності та корупції.

Як відзначають самі політики та науковці, вибір Україною шляху формування ефективної конкурентоспроможної ринкової економіки вимагає подолання зазначених негативних тенденцій.

Тому з метою подолання кризових явищ в національній економіці України державним органам влади, науковцям та підприємцям необхідно сконцентрувати увагу на виробленні нової стратегії детенізації економіки, яка б першочергово розкрила для українського суспільства негативну роль «тіньової економіки» та створила реальні важелі протидії її негативним наслідкам:

- створення умов для легалізації зайнятості;
- сприяння розвитку банківської системи та забезпечення ефективної діяльності фінансових ринків;
- скорочення рівня монополізації виробництва та розвитку конкурентного середовища;

- підвищення ефективності державного нагляду та контролю за підприємницькою діяльністю шляхом застосування економічних механізмів майнової відповідальності та банкрутства з одночасним обмеженням повноважень державних регуляторних органів щодо адміністративного втручання в господарську діяльність підприємств;

- посилення захисту майнових прав держави шляхом прийняття законів України: «Про управління об'єктами державної власності», «Про державні підприємства», «Про довірче управління майном», змін і доповнень до Закону України «Про оренду державного і комунального майна»;

- забезпечення прозорості в діяльності виконавчої влади;

- підвищення ефективності системи управління корпоративними правами;

- розробка, з урахуванням світового досвіду, відповідного правового забезпечення процесу легалізації (амністії) доходів, отриманих внаслідок приховування від надмірного оподаткування та ін.

6. Міжнародна економічна парадигма розвитку України. Після розпаду СРСР на пострадянському просторі колишніми республіками було створено ряд міждержавних та міжнародних організацій. Їх формування поклало початок розвитку міжнародних відносин нових незалежних держав у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Наприклад, було сформовано такі структури, як: СНД, ЄврАзЕС, ГУУАМ, ОДКБ, ЦАС, кавказьку четвірку, планується створення єдиного економічного простору (ЄЕП). Проте практика їх діяльності свідчить, що вони не спроможні у повній мірі забезпечити усю сукупність необхідних умов для розвитку національних економік як відкритих систем у світогосподарській економічній системі.

З міркувань розширення економічних зв'язків з більш розвиненими економічними системами Україною було взято стратегію на всебічний розвиток міжнародного співробітництва. За роки незалежності національна господарська система досягла у цьому напрямі окремих успіхів.

Проте й на сьогодні основним пріоритетом зовнішньоекономічного розвитку національної економіки України, на що спрямовані більшість з вказаних напрямів єврос-

півробітництва, залишається членство в ЄС.

За останні десять років Україна значно просунулась у своїй стратегічній меті щодо вступу в ЄС: спочатку здобула статус країни з перехідною економікою (до 2000 року вона мала статус країни з неринковою економікою), а пізніше й статус країни з ринковою економікою. Проте й до цього часу наша держава не виконує усіх вимог, які ставить ЄС до претендентів на членство в ньому. Насамперед це стосується входження України до СОТ, вступ до якої за оцінками наведеними у «Інформаційно-аналітичних матеріалах з питань вступу України до СОТ» надасть можливість національній економіці нашої держави досягти рівня розвитку постіндустріальних країн.

Проблема також полягає в тому, що в Україні при вирішенні питань щодо стратегії зовнішньоекономічної співпраці, не об'єднались головні політичні та економічні сили, суспільство в цілому. І на сьогодні ведуться гострі дискусії щодо необхідності та доцільності багатовекторності в зовнішній політиці або щодо переваги прохідного напрямку розвитку України. Невирішеність даного конфлікту веде до затягування інтеграційних процесів національної економіки.

І хоча Україна намагається дотримуватись обраних напрямів внутрішнього соціально-економічного розвитку і зобов'язань за міжнародними домовленостями:

- розвивати первинний і вторинний сектори економіки;
- вирівнювати диспропорції між фінансовим та реальним секторами економіки;
- збільшити реальний ВВП та знизити темпи інфляції;
- збільшити доходи та покращити умови життя та діяльності населення країни;
- довести характеристики якості про-

дукції та послуг вітчизняних виробників до міжнародних стандартів якості;

- сформуванню відповідне середовище мотивації до конкурентної поведінки на ринку, а також інституційне поле для боротьби з тіньовою економікою та корупцією;

- усунути диспаритет між секторами економіки;

- визначити стратегічним напрямом розвитку національної економіки техніко-технологічний напрям розвитку, підвищення ролі інформації, знань та науки в розвитку суспільного виробництва тощо.

Та все ж обґрунтованій науковим критерієм ефективної міжнародної політики незалежної національної держави є зовнішня економічна політика розвитку України як незалежної держави, яка б базувалась на загальнонаціональних інтересах соціально-економічного розвитку і балансу інтересів на мікро-, мезо- макро- та мегаекономічному рівнях, що в кінцевому результаті забезпечить їй стале економічне зростання та конкурентоспроможність на міжнародному ринку.

Висновки. Особливості формування та функціонування національної економіки України як єдиної динамічної системи та підсистеми світового господарства є узагальненням надбань закордонної та вітчизняної економічної науки. У цьому висвітлюються теоретичні питання щодо специфіки національної економіки як галузі знань, навчальної дисципліни, наукового напрямку і явища соціально-економічної реальності, а також проблеми формування та подальшого еволюційного розвитку національної економіки України з урахуванням сучасного стану ринкових перетворень в державі та суспільстві.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічних знань: Навч. посібник – К.: Вища школа, 1998. – 544 с.
2. Економічна теорія: Підручник / За ред. В.М. Тарасевича. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 784 с.
3. Задоя А.А., Петруня Ю.Е. Основы экономической теории: Учеб. пособие. - М.: Рыбари, 2000. – 479 с.
4. Основи економічної теорії / За ред. С.В. Мочерного. - К.: Академія, 1998. – 464 с.
5. Основи економічної теорії. Підручник / А.А. Чухно, П.С. Єщенко, Г.Н. Климко. – К.: Вища школа, 2001. – 606 с.
6. Основи економічної теорії: Підручник. У 2-х кн. / Ю.В. Ніколенко, А.В. Демківський, В.А.Свтушевський та ін. / За ред. Ю.В. Ніколенка. 2-ге вид. – К.: Либідь, 1998.